

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی (مطالعه موردی کتاب های تعلیمات اجتماعی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی بخش مدنی)

Analyzing the communication skills as a core component underlies the development of peace and friendship in textbooks (Case study: Civil section of fourth, fifth and sixth graduates' social science books)

Ali Mohammadi *

MA in Family Counseling, Lecturer
Department of Psychology and
Counseling, Payam Noor
University, International Center of
Assaluyeh, Iran
mohammadi9631@gmail.com

علی محمدی (نویسنده مسئول)

پژوهشگر، کارشناس ارشد مشاوره خانواده
و مدرس دانشگاه پیام نور مرکز بین المللی
عسلویه

فاطمه علی نژاد

Fatemeh AliNejad

B. A., Student counseling in Payam
Noor International Centre of
Assaluyeh, Iran.

دانشجوی مشاوره در دانشگاه پیام نور مرکز
بین المللی عسلویه

Abstract

One major problem that threatens people in today's society is lack of proper communication and empathetic understanding. Education in the early years of life as the basic periods of character building has an important and great role in learning and stabilizing behavior. Undoubtedly children need some skills in order to cope with life stresses and maintain their mental health. Communication skills training, moreover of being a basic element in the development of peace and friendship among people, it's also suitable for preparing

چکیده

یکی از مشکلات عمده‌ای که افراد جامعه امروزی را تهدید می‌کند، عدم برقراری ارتباط صحیح و درک همدلانه است. آموزش در سال‌های نخست زندگی به عنوان دوران اساسی برای ریزی شخصیت، نقشی مهم و وافر در یادگیری و تثبیت رفتار دارد. بدون شک کودکان برای مقابله با تنش‌های زندگی و حفظ سلامت روانی خود به مهارت‌هایی نیاز دارند. آموزش مهارت‌های ارتباطی ضمن اینکه یک مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در بین افراد است. همواره می‌تواند بستر مناسبی برای آماده

children to deal with life stresses. However in the education system, primary school considered as one of the most important educational period. The current study investigates the components of communication skills in social science books of the primary school in 1394-1395. The descriptive method used in this study was content analysis. The textbooks under consideration were fourth, fifth and sixth grade social science books specifically the civic section. The results showed that the most frequent component were going with the population and using verbal and nonverbal skills. Also have been given attentions to other components such as self-introduction, way of choosing friends, necessity of making friends and finally, writing letters, greeting and visitation training. However self-introduction is less considered in sixth grade books than fourth and fifth grade books. According to this, beside other recent changes in textbooks and integrating social science course with geography and history courses, the importance of this issue became several times greater. Therefore it is suggested that officials and administrators of education institution as the most effective institution in socializing individuals, to include more social concepts based on learning life skills with taking into account the social and cultural backgrounds. Cause incorrect performance of this institution will have a direct impact on the other society institutions. If

سازی کودکان برای غلبه بر تنش های زندگی را فراهم کند. حال با توجه به اینکه در نظام آموزش و پرورش، دوره ابتدایی یکی از مهم ترین دوره های تحصیلی افراد به شمار می آید. تحقیق حاضر، با هدف بررسی مؤلفه های مهارت های ارتباطی در کتب تعلیمات اجتماعی دوره دبستان در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۵ انجام شد. روش پژوهش توصیفی و از نوع تحلیل محتواست. جامعه آماری کتب مطالعات اجتماعی کلاس چهارم، پنجم و ششم ابتدایی، بخش مدنی است. نتایج تجزیه و تحلیل داده ها نشان می دهد که بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه های رفتن به سوی جمع، استفاده از مهارت های کلامی و غیرکلامی است. و به سه مؤلفه معرفی خود، نحوه انتخاب دوست و ضرورت دوست یابی توجه گردیده است. در پایان به مؤلفه های نامه نویسی، سلام کردن و آموزش عبادت نیز توجه شده است. حال آنکه در کتاب ششم ابتدایی مؤلفه معرفی خود، نسبت به ۲ کتاب چهارم و پنجم کمتر مورد توجه قرار گرفته است. بر همین اساس و با توجه به تغییرات اخیر در مواد درسی و ادغام این درس با دروس جغرافیا و تاریخ، اهمیت این مساله چندین برابر می گردد و به مسئولان و متولیان نهاد آموزش و پرورش به عنوان مؤثرترین نهاد در اجتماعی کردن افراد جامعه پیشنهاد می شود که ضمن بازنگری کارشناسی شده، در این درس مفاهیم اجتماعی بیشتری را بر مبنای آموزش مهارت زندگی کردن به فرد و با در نظر گرفتن زمینه های فرهنگی و اجتماعی

schools do not function properly in socializing people, they won't educate responsible citizens who are also unaware of their duty as parents which it leads to social disorders.

Key words: Communication skills, Peace and Friendship, Social studies, Content analysis.

دریافت: مهر ۹۵ پذیرش: اسفند ۹۵

بگنجانند. چرا که عملکرد اشتباه این نهاد تاثیر مستقیم بر روی سایر نهادهای جامعه خواهد داشت. اگر مدارس کارکرد اجتماعی کردن افراد را به درستی انجام ندهند، افرادی به جامعه تحویل می‌دهند که نه تنها یک شهروند وظیفه شناس برای جامعه نخواهد بود بلکه به وظائف خود در آینده به عنوان پدر و مادر آگاه نیست و موجبات نابسامانی اجتماعی را فراهم می‌سازد. **واژگان کلیدی:** مهارت‌های ارتباطی، صلح و دوستی، مطالعات اجتماعی تحلیل محتوا.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است که برای ادامه‌ی حیات به تعامل با دیگران احتیاج دارد. اگر این تعامل و برقراری ارتباط نباشد مشکلات متعددی در زندگی او رخ خواهد داد یکی از جنبه‌های مهم اجتماعی شدن برقراری ارتباط سالم و سازنده با دیگران است این امر موجب می‌شود که انسان علاوه بر تأمین نیازهای خود بتواند نقش سازنده‌ای را در جامعه ایفا کند.

دانشمندان علوم اجتماعی ارتباط را به معنی تعامل اجتماعی به‌کاربرده و آن را منشأ فرهنگ و عامل ارتقای انسانی دانسته و فقدان آن را به معنای سکون نسبی در حیات انسانی و مانع هر نوع تعالی اجتماعی ذکر کرده‌اند (ساروخانی، ۱۳۶۷: ۱۳). از این نگاه ارتباط یک رویداد مهم در زندگی اجتماعی و یکی از ابزارهای مهم دگرگونی‌های علمی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در جهان امروز است. چارلز کولی^۱ در کتاب مفهوم و معنی ارتباط در سازمان‌های اجتماعی، ارتباط را سازوکاری می‌داند که روابط انسانی بر اساس آن به وجود می‌آید و تمام مظاهر فکری و وسایل انتقال و حفظ آن‌ها در زمان و مکان

^۱.Charles Cooley

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

بر پایه‌ی آن توسعه پیدا می‌کند. ارتباط حالات چهره، رفتارها، حرکات، طنین صدا، کلمات گفتاری و نوشتاری، تلگراف، تلفن و تمام وسایلی را که اخیراً در راه غلبه‌ی انسان بر مکان و زمان ساخته شده است در برمی‌گیرد (شعبانی، ۱۳۹۱: ۱۰۵-۱۰۶).

همان‌گونه که امام علی (ع) اشاره دارد: مؤمن اهل معاشرت و الفت است کسی که الفت نگیرد، با او الفت نگیرند، و در او خیری نیست (نقل در احمدی، ۱۳۹۳).

مهم‌ترین شرط برای ارتباط، داشتن تعامل و مهارت برقراری ارتباط با افراد مختلف در اجتماع است. توانایی برقراری ارتباط صحیح، یکی از مهارت‌های اساسی زندگی اجتماعی است. اهمیت ارتباط در زندگی انسان به حدی است که برخی از صاحب‌نظران، اساس تمامی رشد انسانی، آسیب‌های فردی و پیشرفت‌های بشری را در فرایند ارتباط دانسته‌اند (نامدار، رحمانی و ابراهیمی، ۱۳۸۸؛ به نقل از معتقد لاریجانی، وکیلی، غفرانی پور، میر محمدخانی، ۱۳۹۳).

مهارت‌های ارتباطی میان فردی عبارت‌اند از: مهارت سخن گفتن (کلامی و غیرکلامی)، مهارت گوش دادن فعال، مهارت تفسیر سخن‌های مخاطب، مهارت سؤال پرسیدن، مهارت تحسین و تشویق و مهارت بازخورد دادن (وکیلی، حیدر نیا، نیک‌نامی، ۱۳۹۰؛ به نقل از لاریجانی، وکیلی، غفرانی پور، میر محمدخانی، ۱۳۹۳).

مهارت‌های ارتباطی به اعمالی گفته می‌شود که شخص قادر است با دیگران به‌طوری‌که در آن‌ها پاسخ مثبت ایجاد شود ارتباط برقرار کند و از پاسخ منفی جلوگیری کند (وکیلی، حیدر نیا، نیک‌نامی، ۱۳۹۰؛ به نقل از معتقد لاریجانی، وکیلی، غفرانی پور، میر محمدخانی، ۱۳۹۳).

مهارت‌های ارتباطی شامل مهارت‌های آشنایی با ارتباط، پل‌ها و موانع ارتباطی، انتخاب دقیق کلمات، خوب گوش دادن، قاطعیت در رفتار، بیان نظر خود و نه گفتن (احمدی، حاتمی، احدی، اسد زاده، ۱۳۹۲).

از آنجایی که مهارت‌های ارتباطی بسیاری از جنبه‌های زندگی انسان را در برمی‌گیرد و آموزش این مهارت‌ها تأثیری در گسترش صلح، نوع‌دوستی و به طور کلی بهبود روند

زندگی افراد جامعه و گروه‌های مختلف سنی دارد؛ در این زمینه پژوهش‌هایی صورت گرفته است.

یافته‌های ویلیامز و زادپرو^۱ (۲۰۰۱) و اسپیتزبرگ^۲ (۲۰۰۳) نشان داده‌اند که بسیاری از کودکانی که مبتلا به انواع نابهنجاری‌های رفتاری، تحصیلی و عاطفی قرار دارند، در برقراری روابط اجتماعی مشکل دارند و یا گروه همسال، آن‌ها را نمی‌پذیرد. نداشتن مهارت‌های ارتباطی برای نوجوانان با مجموعه‌ای از پیامدهای منفی همراه است که گستره‌ی وسیعی از رفتارهای اجتماعی، روان‌شناختی و تحصیلی را در برمی‌گیرد. این مهارت‌ها از چنان اهمیتی برخوردارند که نارسایی آن‌ها با احساس تنهایی، اضطراب اجتماعی، پرخاشگری، افسردگی، عزت‌نفس پایین و عدم موفقیت‌های شغلی و تحصیلی همراه است (به نقل از احمدی، ۱۳۹۳).

لین، هوفمن، رایبرین و کلینسون در پژوهشی تحت عنوان «دبیرستان به‌عنوان آیین گذار توسعه فکری و اجتماعی» نشان داده‌اند که اغلب کتاب‌های درسی دربرگیرنده‌ی مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی هستند. لیکن یکی از موانع اصلی عدم ایجاد این مهارت‌ها در دانش‌آموزان، روش‌های تدریس سنتی و غیرفعال بوده است که این مانع در کتاب‌های جدید تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی وجود ندارد و محتوای کتاب‌ها به‌گونه‌ای سامان داده‌شده است که در تدریس و زمینه‌سازی برای یادگیری ضرورتاً باید از روش‌های فعال، مشارکتی و تعاملی استفاده کرد (به نقل از یار علی، شواخی و عریضی، ۱۳۸۳).

آمیتروپ^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی به بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر خود کارآمدی و عملکرد دانشجویان رشته پرستاری و پزشکی پرداخت. نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی، ارزیابی شرکت‌کنندگان را از توانایی خود در انجام تکالیف و خود کارآمدی به‌طور معنی‌داری بهبود بخشید (به نقل از احمدی، حاتمی، احدی، اسد

1. Williams & Zadiro

2. Spitzberg

3. Ammentorp

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

زاده، ۱۳۹۲). جهنی و همکاران (۲۰۱۰) در پژوهشی دیگر، مهارت‌های ارتباطی به روش ایفای نقش را به دانشجویان رشته‌ی روانشناسی و پزشکی آموزش داد. نتایج نشان داد خودکار آمدی دانشجویان پس از دریافت آموزش مهارت‌های ارتباطی نسبت به قبل از آموزش افزایش یافت (به نقل از احمدی، حاتمی، احدی، اسد زاده، ۱۳۹۲).

برگارد^۱ (۲۰۱۰) در یک پژوهش به این نتیجه رسید که آموزش مهارت‌های ارتباطی و مدیریت هیجانی به طور معنی داری خود کارآمدی شرکت‌کنندگان را افزایش و استرس ارتباطی آن‌ها را کاهش داد (به نقل از احمدی، حاتمی، احدی، اسد زاده، ۱۳۹۲). یار علی، شواخی و عریضی (۱۳۸۳) در پژوهشی به بررسی مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی (تحلیل محتوا) پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داد که یادگیری منفعل جایگزین یادگیری فعال گردیده است و تعامل دانش آموزان در کلاس درس در جنبه‌های مختلف افزایش یافته است و کتاب‌های مطالعات به توسعه و تعمیق مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی پرداخته است.

محمودی راد، آراسته، افقه و براتی سده (۱۳۸۶) در پژوهشی تحت عنوان بررسی نقش آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله اجتماعی بر عزت‌نفس و هوشبهر دانش آموزان سوم مقطع دبستان، به این نتیجه رسیدند که آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله اجتماعی روش مؤثری در افزایش سطح عزت‌نفس و افزایش هوشبهر است.

دهقانی (۱۳۸۸) به بررسی محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره‌ی ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران پرداخت. نتایج نشان داد که پراکندگی مهارت‌های اجتماعی در کتاب‌ها یکسان نیست و بیشترین توجه به مهارت‌های ارتباطی، مهارت‌های درک اجتماعی و مهارت‌های پرورش حس همکاری و شناسایی ارزش‌های جامعه است.

قاسمی و مجیدی پرست (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان محتوای مقولات مهارت‌های اجتماعی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی به بررسی ۴

1. Bragard

مؤلفه‌ی مهارت‌های اجتماعی پرداخته‌اند که یکی از آن مؤلفه‌ها مهارت‌های ارتباطی است و نتایج نشان می‌دهد که مباحث نظری در کتاب باید به نحوی بیان شود که در زندگی روزمره‌ی کاربرد داشته باشد و این نیازمند کلاس‌ها و کارگاه‌هایی است که مباحث نظری را با زندگی روزمره انطباق دهد. مهارت‌های برقراری ارتباط که از نیازهای ضروری رشد اجتماعی و زندگی دانش‌آموزان است بیشترین درصد محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی را به خود اختصاص داد.

حال با توجه به اینکه تعلیم و تربیت در عصر حاضر کاری بسیار دشوار و پیچیده است. و تعلیم و تربیت امروزی تنها وظیفه‌ی انتقال میراث فرهنگی گذشته را بر عهده ندارد بلکه رشد و تحول فرهنگی و تحقیق واقعیت انسان از اهم وظایف تعلیم و تربیت است و تحقق واقعیت انسان جز از طریق تعلیم و تربیت آگاهانه صورت نمی‌گیرد. در واقع تعلیم و تربیت آگاهانه مجموعه‌ای از تدابیر است که از طریق برنامه‌های آموزشی کارشناسی شده فرصت‌هایی را فراهم می‌آورد تا کودکان و نوجوانان بتوانند در جریان رشد استعداد ذاتی، خود را از قوه به فعل درآورند (شکوهی، ۱۳۶۸). و نیز با توجه به اینکه تحقق اهداف آموزش و پرورش در مدارس به‌طور عمده توسط کتاب‌های درسی و تدریس معلمان محقق می‌گردد در نتیجه کتاب درسی یکی از اساسی‌ترین منابع یادگیری به شمار می‌رود.

کتاب درسی باید بر اساس اهداف آموزش و پرورش و متناسب با شیوه‌های نوین، به‌منظور ارتقا کیفیت رشد دانش‌آموزان در تمام ابعاد و زمینه‌ها تدوین و تألیف گردد. در تهیه و تنظیم محتوای کتاب‌های درسی توجه به اصول و معیار انتخاب محتوا مانند تناسب با هدف‌ها، نیازها و علایق یادگیرنده، پیشرفت‌های علمی و کاربرد آن‌ها در زندگی واقعی، فراهم آوردن انواع فرصت‌های یادگیری و ... ضروری است (نیک‌بخش، ۱۳۸۷).

از طرفی متمرکز بودن نظام آموزش و پرورش ایران، اهمیت کتاب‌های درسی را دو چندان می‌کند و فعالیت‌ها و تجربه‌های دانش‌آموزان توسط معلم و حول محور کتاب

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

درسی صورت می‌گیرد از این جهت باید در تدوین و تهیه‌ی کتاب درسی توجه بسیار زیادی شود. نوعی از تحلیل‌ها که برای برنامه ریزان درسی، مؤلفان و تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی بسیار مفید و ضروری است تحلیل محتوایی است؛ که این نوع تحلیل‌ها کمک می‌کند تا مفاهیم، اصول، نگرش‌ها، باورها و کلیه‌ی اجزای مطرح‌شده در قالب دروس کتاب مورد بررسی علمی قرار گرفته با اهداف برنامه‌ی درسی مقایسه و ارزشیابی شوند (یار محمدیان، ۱۳۸۷).

تحلیل محتوا، یکی از راه‌های تحلیل کتاب درسی جهت تعیین نقاط قوت و ضعف، بهبود و ارتقای محتوای مطالب آن و ارجاع آن به مؤلفان کشور است. با توجه به اهمیت مهارت‌های ارتباطی در جامعه‌ی امروزی و زندگی انسان و ضرورت تحقق این مهارت در کتاب‌های درسی به‌ویژه مطالعات اجتماعی، موجب گردید تا در این پژوهش، به تحلیل محتوای متن کتاب‌های مطالعات اجتماعی کلاس چهارم، پنجم و ششم بخش مدنی پرداخته شود؛ [و مؤلفه‌های مهارت‌های ارتباطی با توجه به پژوهش قاسمی و مجیدی پرست (۱۳۹۳) که تحلیل محتوای مهارت‌های اجتماعی را در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی انجام دادند، و مهارت ارتباط را یکی از ۴ مولفه‌ی اصلی مهارت اجتماعی دانسته‌اند] در این پژوهش سعی گردید که مهارت‌های ارتباطی به تنهایی و به طور عمیق‌تری در این کتب درسی مورد بررسی قرار گیرد.

گزاره‌های پژوهش

هدف کلی: بررسی میزان توجه به حیطه‌ی مهارت‌های ارتباطی در بخش مدنی کتاب‌های مطالعات اجتماعی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی.

سؤالات فرعی:

به چه میزان به مؤلفه‌های مهارت برقراری ارتباط در بخش مدنی کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم توجه شده است؟
 به چه میزان به مؤلفه‌های مهارت برقراری ارتباط در بخش مدنی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم توجه شده است؟

به چه میزان به مؤلفه‌های مهارت برقراری ارتباط در بخش مدنی کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم توجه شده است؟

روش پژوهش

به‌منظور بررسی وضعیت کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی به لحاظ میزان توجه به مؤلفه‌های مهارت‌های ارتباطی، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش توصیفی و کمی از نوع تحلیل محتوا انجام شد. جامعه‌ی محتوایی کتاب‌های مطالعات اجتماعی چهارم، پنجم و ششم ابتدایی است که فقط بخش مدنی آن‌ها به علت همبستگی عمیق این مبحث درسی با موضوع پژوهش (یعنی مهارت‌های ارتباطی) مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش‌های مذکور تمام متن و محتوای دروس مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است و نمونه‌گیری به دلیل محدودیت محتوا، تعداد کم و حجم این ۳ کتاب، انجام نشده است. روش جمع‌آوری اطلاعات به‌منظور تحلیل محتوا مشخص گردید. واحد تحلیل؛ مضمون و تصاویر و واحد زمینه؛ درس است. داده‌های حاصل با بررسی فراوانی هر یک از آن‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. اطلاعات مورد نیاز با استفاده از جدول مقوله‌بندی جمع‌آوری شد. جدول مقوله‌بندی بر اساس تحقیقات قاسمی و مجیدی پرست (۱۳۹۳) وابسته به مطالعات گروه علوم تربیتی و مشاوره دانشگاه اصفهان دارد، می‌باشد. این مقوله‌ها به شرح ذیل در جدول آمده است:

مؤلفه اصلی		مؤلفه فرعی	
مهارت‌های برقراری ارتباط با غریبه	برقراری ارتباط با	معرفی خود	سلام کردن
		مهارت‌های برقراری دوستی	نحوه انتخاب دوست
		ضرورت دوست‌یابی	آموزش عبادت

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

مهارت‌های برقراری ارتباط	استفاده از مهارت‌های کلامی و غیرکلامی در ارتباط	نامه‌نویسی	رفتن به سوی جمع
--------------------------	---	------------	-----------------

ابزار و مقوله‌ها در اختیار سه نفر صاحب نظر در این زمینه: که یک نفر از اساتید دکتری و دو نفر از کارشناسان ارشد می باشد قرار گرفت. و پس از اعمال نظر آن‌ها و ایجاد تغییرات لازم، روایی صوری و محتوایی و مقوله‌بندی آن‌ها مورد تأیید قرار گرفت. از طرفی استفاده این مقوله‌ها در تحقیقات قاسمی و مجیدی پرست (۱۳۹۳) خود نشانگر روایی ابزار و مقوله‌ها است.

در ادامه برای اطمینان از پایایی و قابلیت اعتبار تحلیل‌های انجام شده در مباحث مورد نظر، از ابزار محاسبه‌ی پایایی نظرات ارزیابان بهره گرفته شد. که در آن ابزارهای مورد استفاده برای هر کتاب توسط یک نفر دیگر از متخصصان، مورد سنجش قرار گرفت و پایایی به صورت صدم به شرح زیر گزارش گردید: بخش مدنی مطالعات اجتماعی چهارم شامل درس اول، درس دوم، درس سوم، درس چهارم: ۰,۶۵. بخش مدنی مطالعات اجتماعی پنجم شامل درس‌های یک تا نه بخش سوم: ۰,۶۱ و بخش مدنی مطالعات اجتماعی ششم شامل فصل اول، فصل دوم، فصل هفتم، فصل هشتم: ۰,۷۰. بنا بر گزارش بالا محاسبات انجام شده به وسیله‌ی محققان دارای پایایی مطلوبی می باشد، چرا که در هر سه کتاب صدم پایایی بالای ۰,۶۰ که حداقل صدم برای نشان دادن وجود پایایی می باشد، گزارش شده است. در پایان کار به تجزیه و تحلیل اطلاعات با توجه به فراوانی و درصد فراوانی پرداخته شده است.

یافته‌ها

جدول شماره ۱. تعداد پاراگراف‌های موجود در کتاب تعلیمات اجتماعی چهارم

درس	فراوانی	درصد فراوانی
اول	۱۷	۲۳,۲۸
دوم	۱۶	۲۱,۹۱
سوم	۲۴	۳۲,۸۷
چهارم	۱۶	۲۱,۹۱
جمع کل	۷۳	

جدول شماره ۲. تعداد پاراگراف‌های موجود در کتاب تعلیمات اجتماعی پنجم

درس	فراوانی	درصد فراوانی
اول	۱۰	۲۴,۳۹
دوم	۳	۷,۳۱
سوم	۵	۱۲,۱۹
چهارم	۴	۹,۷۵
پنجم	۳	۷,۳۱
ششم	۳	۷,۳۱
هفتم	۲	۴,۸۷
هشتم	۶	۱۴,۶۳
نهم	۵	۱۲,۱۹
جمع کل	۴۱	

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

جدول شماره ۳. تعداد پاراگراف‌های موجود در کتاب تعلیمات اجتماعی ششم

درس	فراوانی	درصد فراوانی
اول	۱۶	۱۲,۰۳
دوم	۱۱	۸,۲۷
سوم	۱۳	۹,۷۷
چهارم	۲۱	۱۵,۷۸
سیزدهم	۱۴	۴۰,۵۲
چهاردهم	۲۶	۱۹,۵۴
پانزدهم	۱۶	۱۲,۰۳
شانزدهم	۱۶	۱۲,۰۳
جمع کل	۱۳۳	

جدول شماره ۴. جدول توزیع فراوانی‌ها برحسب میزان توجه به مؤلفه‌های فرعی مهارت‌های

ارتباطی در مطالعات اجتماعی چهارم ابتدایی

(درس)	سلام کردن	معرفی خود	انتخاب	نحوی	دست‌یابی	ضرورت	عبادت	آموزش	مهربانی‌ها	استفاده از	استفاده از	نام‌نویسی	رفتن به سوی
اول	-	۲	۱۲	۶	۲	۱۱	۱۴	۱	۱۶	۱۷	-		
دوم	۲	۸	۹	۷	۱	۱۶	۱۵	۲	۱۶	۱۶	۲		

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

سوم	-	۵	۲	۲	-	۵	۱	۵
چهارم	-	۲	-	-	-	۴	-	۴
پنجم	۱	۲	۱	۱	-	۳	۱	۳
ششم	-	۱	۱	۱	-	۳	-	۳
هفتم	-	۱	۱	۲	-	۲	-	۲
هشتم	-	۶	۲	۳	۲	۴	-	۶
نهم	-	۳	۱	۱	-	۵	-	۵
فراوانی / جمع کل	۱	۲۵	۸	۱۰	۲	۳۷	۴	۳۹
درصد	۰,۶ ۰	۱۵,۲۴	۴,۸۷	۶,۰۹	۱,۲۱	۲۲,۰۲	۲۳,۱۷	۲۳,۷

جدول شماره ۶. جدول توزیع فراوانی‌ها برحسب توجه به مؤلفه‌های فرعی مهارت‌های ارتباطی در

مطالعات اجتماعی ششم ابتدایی

رتن به‌سوی جمع	نام‌نویسی	استفاده از مهارت‌های غیرکلامی	استفاده از مهارت‌های کلامی	آموزش عبادت	ضرورت دوست‌یابی	نحوه‌ی انتخاب دوست	معرفی خود	سلام کردن	درس (در صورت نیاز)
۱۶	۱	۷	۵	-	۱۴	۱۰	-	-	اول
۷	-	۵	۸	۲	۲	۸	-	-	دوم
۴	۱	۴	۵	۱	-	-	-	-	سوم
۵	۱	۱۱	۷	-	-	۱	-	۱	چهارم
۱۱	-	۱۳	۱۱	-	۵	۳	۷	۸	سیزدهم
۱۹	-	۹	۵	۳	-	-	-	-	چهاردهم
۶	-	۷	۶	-	-	-	-	-	پانزدهم
۲	۱	۷	۵	-	-	-	-	-	شانزدهم
۷۰	۴	۶۳	۵۲	۶	۲۱	۲۲	۷	۹	جمع کل / فراوانی
۲۷,۵۵	۱,۵۷	۲۴,۸۰	۲۰,۴۷	۲,۳۶	۸,۲۶	۸,۶۶	۲,۷۵	۳,۵۴	درصد فراوانی

با توجه به جدول شماره‌ی ۱ مشاهده می‌کنیم که میزان پاراگراف‌ها در درس اول تا چهارم بخش مدنی مطالعات چهارم تقریباً برابر است و از ۲۱ تا ۲۳ درصد می‌باشد. با این وجود با توجه به جدول شماره‌ی ۴ برداشت می‌شود که از ۲۵۶ مورد یافته شده درباره‌ی مهارت‌های ارتباطی در کتاب مطالعات اجتماعی چهارم، میزان توجه به مؤلفه‌ی رفتن به‌سوی جمع، استفاده از مهارت‌های کلامی و استفاده از مهارت‌های غیرکلامی در درجه‌ی اول بیشترین مضمون بخش مطالعات چهارم را به خود اختصاص داده است که از ۲۳ تا ۲۵ درصد فراوانی می‌باشد. در درجه‌ی بعد به سه مؤلفه‌ی معرفی خود، نحوه‌ی

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

انتخاب دوست و ضرورت دوست‌یابی توجه گردیده است که از ۷ تا ۹ درصد فراوانی می‌باشد و در پایان مؤلفه‌های نامه‌نویسی، سلام کردن و آموزش عیادت که از ۱,۵ تا ۲ درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند. در جدول شماره ۵ از ۱۶۴ مورد یافته شده در مورد مهارت‌های ارتباطی در کتاب مطالعات اجتماعی پنجم، در درجه‌ی اول بیشترین میزان توجه به سه مؤلفه‌ی رفتن به‌سوی جمع، استفاده از مهارت‌های کلامی و استفاده از مهارت‌های غیرکلامی می‌باشد که بین ۲۲ تا ۲۳ درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند در مرحله‌ی بعد به سه مؤلفه‌ی معرفی خود، نحوه‌ی انتخاب دوست و ضرورت دوست‌یابی توجه گردیده است که بین ۶ تا ۱۵ درصد فراوانی را به خود اختصاص داده است و در پایان به مؤلفه‌های نامه‌نویسی، سلام کردن و آموزش عیادت توجه شده است که کمترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند یعنی بین ۰,۶ تا ۲ می‌باشد. در مطالعات اجتماعی ششم نیز وضعیت مشابه کتاب‌های مطالعات چهارم و پنجم است که از ۲۵۴ مورد یافت شده در مورد مهارت‌های ارتباطی ابتدا به سه مؤلفه‌ی رفتن به‌سوی جمع، استفاده از مهارت‌های کلامی و استفاده از مهارت‌های غیرکلامی بیشترین توجه با درصد فراوانی بین ۲۰ تا ۲۷ درصد مشاهده می‌شود. سپس به دو مؤلفه‌ی، نحوه‌ی انتخاب دوست و ضرورت دوست‌یابی با درصد فراوانی ۸ توجه شده است و در پایان به چهار مؤلفه‌ی سلام کردن، معرفی خود، آموزش عیادت و نامه‌نویسی با درصد فراوانی ۱ تا ۳ توجه شده است که فقط توجه به مؤلفه‌ی معرفی خود با کتاب مطالعات چهارم و ششم متفاوت می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

مهم‌ترین شرط برای ارتباط، داشتن تعامل و مهارت برقراری ارتباط با افراد مختلف در اجتماع است. یکی از مهم‌ترین نظام‌های برقراری ارتباط، نظام ارتباط کلامی است؛ زیرا دارای ویژگی‌هایی از جمله خلاقیت، پویایی، عدم وابستگی به زمان و مکان و... است و امکان برقراری ارتباط را در شرایط گوناگون فراهم می‌کند. همچنین کودکان این وسیله‌ی برقراری ارتباط را به‌طور طبیعی و از طریق خانواده‌ای که در آن زندگی می‌کنند

کسب می‌کنند و اولین وسیله‌ی برقراری ارتباط برای آن‌ها است. از طرفی یادگیری مهارت‌های کلامی مهم‌ترین مقدمه برای یادگیری سایر مهارت‌ها از جمله دوست‌یابی، رفتن به‌سوی جمع و... است؛ بنابراین توجه به این، امری ضروری و معقول می‌نماید. از طرفی یادگیری مهارت‌های غیرکلامی به شکل طولی و همزمان با مهارت‌های کلامی است و از طرفی نیز گاهی زمینه‌ی بهبود آن را فراهم می‌سازد. امروزه استفاده از مهارت‌های غیرکلامی مانند لبخند زدن، استفاده از دست‌ها یا حالات چهره عامل مهمی را در ایجاد ارتباط عمیق با افراد دارد. چرا که روابط غیرکلامی و حالات بدنی شاهره اصلی درک عواطف و احساسات افراد است. که این باز ضرورت توجه به تنوع قومی و فرهنگی در تدوین مطالعات اجتماعی را دارد.

همچنین یکی از معضلات اجتماعی در جامعه‌ی امروز عدم علاقه‌مندی افراد به فعالیت‌های گروهی و تمایل بیشتر به انجام دادن کارها به‌صورت انفرادی است. در واقع توجه بالا به ترغیب دانش‌آموزان به سمت فعالیت‌های گروهی و رفتن به‌سوی جمع می‌تواند معلول توجه به این نقص در برخوردهای گوناگون افراد در جامعه با یکدیگر باشد. از طرفی ترغیب دانش‌آموزان برای رفتن به‌سوی جمع خود بهترین مقدمه در پی بردن به ضرورت دوستی و یادگیری مهارت دوست‌یابی می‌باشد. علاوه بر این یافته‌ها در راستای تحقیقات دیگران نشان داد، توجه به ایجاد و تقویت یک مهارت مانند مهارت کلامی مانع توجه به ایجاد سایر مهارت‌ها از جمله نامه‌نویسی و نوشتن گزارش نمی‌گردد (زند، ۱۳۸۱، ص ۳۳-۳۴)؛ زیرا همان‌گونه که زبان یک وسیله برای ابراز خویشتن می‌باشد، نامه‌نویسی، گزارش و خاطره‌نویسی نیز وسیله‌ی مهمی برای این امر است. علاوه بر آن در پایه‌های تحصیلی بالاتر مهارت نوشتن نیز بسیار حائز اهمیت است. با توجه به این‌که دوره ابتدایی مهم‌ترین دوره تحصیلی در تمام نظام‌های آموزش و پرورش جهان است، لذا توجه به مهارت‌های ارتباطی در این دوره حائز اهمیت است. از این منظر هدف این پژوهش این بوده است که با تحلیل کتب مذکور میزان توجه به مؤلفه‌های مهارت‌های ارتباطی مشخص گردد.

تحلیلی بر مهارت‌های ارتباطی به عنوان مولفه اصلی زمینه ساز توسعه صلح و دوستی در کتب درسی

یافته‌ها نیز نشان داد که بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه‌های رفتن به سوی جمع، استفاده از مهارت‌های کلامی و غیرکلامی بوده است. سپس به سه مؤلفه‌ی معرفی خود، نحوه‌ی انتخاب دوست و ضرورت دوست‌یابی توجه شده است. در پایان به مؤلفه‌های نامه‌نویسی، سلام کردن و آموزش عیادت تاکید شده است و نیز به مؤلفه‌ی معرفی خود در کتاب ششم ابتدایی، نسبت به ۲ کتاب چهارم و پنجم کمتر توجه شده است. در یک جمع‌بندی کلی و نهایی، می‌توان نتیجه گرفت که به مهارت‌های ارتباطی در هر سه کتاب مطالعات چهارم، پنجم و ششم اشاره شده است. ولی به مؤلفه‌های آن به یک نسبت توجه نشده است. بر همین اساس از متولیان آموزش و پرورش انتظار می‌رود با توجه به ضرورت مهارت‌های ارتباطی در عصر حاضر، توجه ویژه‌ای به این امر در کتب ابتدایی داشته باشند.

منابع

- زندى، بهمن (۱۳۸۱). زبان آموزی. تهران: سمت .
- ساروخانی، باقر (۱۳۶۷). جامعه‌شناسی ارتباطات. تهران: انتشارات اطلاعات.
- شعبانی، حسن (۱۳۹۱). مهارت‌های آموزشی و پرورشی (روش‌ها و فنون تدریس)، چاپ بیست و پنجم. جلد ۱. تهران: سمت.
- یار محمدیان، محمدحسین (۱۳۸۷). اصول برنامه‌ریزی درسی (چاپ دهم). تهران: یادواره کتاب.
- احمدی، محمد سعید (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر خود تنظیمی یادگیری دانش آموزان پسر مقطع متوسطه شهر زنجان. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی. سال پانزدهم. شماره ۱. ۱۲۰-۱۱۳.
- احمدی، محمد سعید (۱۳۹۳). تأثیر مهارت‌های ارتباطی با رویکرد دینی بر عزت‌نفس و سلامت روانی دانش آموزان. مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی زنجان. دوره ۲۲. شماره ۹۰. ۲۲-۱۳.
- احمدی، محمد سعید؛ حاتمی، حمیدرضا؛ احدی، حسن و اسد زاده، حسن (۱۳۹۲). تأثیر آموزش مهارت‌های ارتباطی بر باورهای خودکار آمدی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان دختر.

فصل نامه علمی پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. سال چهارم. شماره ۴- ۱۰۵- ۱۱۸.

دهقانی، مرضیه (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب‌های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس مهارت‌های اجتماعی با توجه به دیدگاه آموزگاران. فصل نامه نوآوری‌های آموزشی. شماره ۳۱- ۱۴۸- ۱۲۱.

شکوهی، غلام حسین (۱۳۶۸). ماهیت مراحل رشد و فلسفه دوره‌های تحصیلی. فصل نامه تعلیم و تربیت آموزش و پرورش. شماره ۱۸.

قاسمی، اسماعیل و مجیدی پرست، سجاد (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مقولات مهارت‌های اجتماعی در کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال اول راهنمایی. پژوهش در برنامه درسی. سال یازدهم. دوره دوم. شماره ۱۶- ۸۳- ۷۴.

محمودی راد، مریم؛ آراسته، حمیدرضا؛ افقه، سوسن و براتی سده، فرید (۱۳۸۶). بررسی نقش آموزش مهارت‌های ارتباطی و حل مسئله اجتماعی بر عزت نفس و هوشبهر دانش آموزان مقطع سوم دبستان. فصل نامه توان بخشی. دوره هشتم. شماره ۲- ۶۹- ۷۴.

معتقد لاریجانی، زهرا؛ وکیلی، محمد مسعود؛ غفرانی پور، فضل الله و میر محمدخانی، مجید (۱۳۹۳). بررسی تأثیر برنامه آموزشی بر مهارت‌های ارتباطی میان فردی بهروزان دانشگاه علوم پزشکی سمنان. فصل نامه کومش. شماره ۲.

یار علی، جواد؛ شواخی، علیرضا و عریضی، فروغ السادات (۱۳۸۳). بررسی مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی (تحلیل محتوا). فصل نامه تعلیم و تربیت. شماره ۹۳.

نیک بخش، اعظم (۱۳۸۷). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی زبان انگلیسی سوم دبیرستان و پیش‌دانشگاهی بر اساس طبقه‌بندی بلوم در حیطه شناختی و مقایسه این دو کتاب از جهت توجه به این حیطه. پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی درسی. دانشگاه تربیت معلم تهران.

